

1928

હિંદી લેખરત્ના

:: ધનિહાસ ::

:: અને લેનું ::

હાલનું બંધારણ

26 JUL 1928

સેન્ટ્રલ અને પ્રકાશક:

જીવન શાળા પાઠ્ય

૧૪૧૩૮-

ભારતભૂમિમાંની
ઠેર ઠેર સંકડેા
થર્મોપીક્ષીઓમાં

ઉત્તીષ્ઠન જાગ્રત
પ્રાપ્ય વરાન્નિ કીધત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાશિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૩૯ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ હિંદી બશકરનો ઇતિહાસ
અને તેનું હાલનું બંધારણ

વિષય ભર: ૪.૪૮૨

યોજના ૨૭]

[જ્ઞાનપોથી ૧લી

સ્વ. કાશી સમા-

૨૬ અંથમાળા

નાની લીક્ષી જ્ઞાનપોથી

દી લશ્કરનો

ઈતિહાસ ::

અને તેનું ::

લેખન અધિકારણ

લેખક અને પ્રકાશક

જહુરાય ડી. ખંડીઆ

જન્મભાષી બીડડીંગ

ખેતવાડી મેઈનરોડ

મુંબઈ નં. ૪

મૂલ્ય પાંચ આના

:: આવૃત્તિ ૧લી ::

:: પ્રત ૧૦૦૦ ::

પ્રકાશન: ઇ. સ. ૧૯૨૮

જ્યાં ઉદારતા વસે છે ત્યાંજ
 પીરતાનો વાસા છે.
 એવા એક ઉદાર
 મારા મિત્ર અંતે રહેલા

રા. હીરાલાલ જયંત શાહને

ભાવભાના હૃદયે

આ કુલપાંદડી

અર્પણ

જ. દુ. ખંધરીઆ

હિન્દી લશ્કરનો દાખલો

પ્રાસ્તાવિક :

મારે મતે વખત આવ્યો છે. આરે ગુજરાતી જુવાનોએ લશ્કરમાં દાખલ થવું પડશે. કાઈ મજશે : ‘ પછુ શા માટે દાખલ થવું જોઈએ ? ’ એ માટે અહીં થોડી દલીલો દેશું :

આપણે ગુજરાતીઓનો ભવ્ય ભૂતકાળ :

આપણા પૂર્વજોની યાદો હતાં. આપણા પૂર્વજો બહાદુર જોડાઓ હતા. આપણા પૂર્વજો સેનાપતિઓ હતા. આપણા પૂર્વજો વીર મદો હતા. આ બધું બતાવે છે કે આપણે ગુજરાતીઓ રાજ્ય કરી શકતા હતા અને મેદાને લડી શકતા હતા.

આપણે વર્તમાનકાળ :

આપણાં રાજ્યો ગયાં.

આપણાં સેનાપતિનાં ખ્દો ગયાં.

આપણે જોદ્ધા બનતા મટી ગયા.

માત્ર થોડું ક્ષાત્રતેજ ટકી રહ્યું હોય, તો તે વાણિયાશાહી વેપાર ઉદ્યોગમાં, ક્ષત્રિયશાહી સાહસિકતા, હિંદુ શાહી મુસાફરીમાં, આર્ય-શાહી તેજસ્વિતા આણકયશાહી રાજ્યનીતિમાં, વકીલશાહી દીવાનગીરીઓમાં: એ સિવાય આપણે શુરા મુજરાતી છીએ તે પૂરવાર કરવા હવે આપણી પાસે કંઈપણ સાબીતી નથી રહી.

અમને સવાલ થાય છે, કે આ બ્રીટિશ સરકારના જેમ પ્રાંત પ્રાંતના ને જાતજાતના લશ્કરોની ટુકડીઓ ઝાળખાય છે, જેમકે '૬૪મી પંજાબી' '૩૬મી બર્મીસ,' '૧૨મી ગુરખા' '૧૫મી ગૌડ બ્રાહ્મીન' તેમ ૧લી મુજરાતી પલટણ કેમ ન હોય? અને

ત્યાર પછી ગુજરાતી પલટણો કેમ ન હોય ?
 થોડાક ગુજરાતીઓ લશ્કરમાં જોડાય એ
 આપણા વર્ણધર્મ અનુસાર જરૂરી, અને
 ધાર્મિક દરજ્જા નથી શું ? અરે ગુજરાતીના
 લશ્કર તો ઘેર ગયાં પણ લશ્કરી નોકરીમાં
 એક પણ ગુજરાતી યુવક જોડાયલો કાંઈ
 ખતાવશો ? અરે, તેમાં જોડાવાની કાંઈની વૃત્તિયે
 ખતાવશો ? આજકાલ તો ખોડીંગો અને
 રકુલોનાં કારખાનાંઓમાં ગમે તેવા જુદી જુદી
 જાતના છોકરાઓ ઓરો, તો પણ એ ધંટી-
 માંથી તો એક નિર્જાળ કલાકર્તો ડબ્બો જ
 બનીને બહાર આવશે ! પછી વેપારીઓ એ
 મીઠા ખોરાક ખાય છે ! આપણે હવે પાછા
 જાતિ-ધર્મપર જવાની કેટલી જરૂર છે ?

આપણો ભવ્ય ભવિષ્યકાળ !

ગુજરાતી યુવકો ધારે તો ભૂતકાળ જેટલો
 ભવ્ય ભવિષ્યકાળ ખડો કરી શકે. એ માટે

અમે એક સૂચના કરીએ છીએ. બધી ગુજરાતી બોડીંગોના મુદ્રાલેખમાં એક સુધારો કરી આટલું ઉમેરવું જોઈએ :-

“ આ સંસ્થામાંથી જોખામાં જોખા ૧૦ ટકા યુવકો લશ્કરમાં જોડાવા બહાર પડે તેવી વ્યવસ્થા કરવી.”

હિંદના ખુશ્કી (જમીનપર લડનારા) લશ્કરનું બંધારણ કેવું છે અને તેમાં જોડાવા માટે ગુજરાતીઓને ક્યાં ક્યાં અને કેવી કેવી સગવડો છે તેના વિવરણને હાલ બાબુપર મૂકી ગુજરાતીઓએ શા માટે એ લાઇનમાં જોડાવું જોઈએ તે માટે એક દલીલ કરીએ :

એક તો ગુજરાતમાં અસલથી વંશ સાથે મુંબંધ ધરાવવા શુદ્ધ શુદ્ધ આર્ય ક્ષત્રિયો છે, અને હિંદુ શાસ્ત્રોની આજ્ઞા અનુસાર લડવું કે લડનારા લશ્કરોમાં જોડાવું અને તે દ્વારા બીજી

વણીની રક્ષા કરવી એ તો તેમનો જન્મસિદ્ધ
 ધર્મ છે. એ ધર્મ આ પ્રજા ઈ. સ. ૧૬૦૦
 સુધી બળવતી આવી છે અને તે સાલ પછી
 આપણે બનેલેલો છે એમ ઇતિહાસ સાક્ષી
 આપે છે. તે સાલ પછી આપણે ક્ષાત્રધર્મ અને
 ક્ષત્રિયાર છોડ્યાં છે અને હવે કાઠ પણ ઠેકાણે
 વસ્કરમાં કે સીપાઈ દળોમાં રડ્યાબડ્યા ગુજ-
 રાતી કલાર્કનું કામ કરતા જડે એ સિવાય
 ગુજરાતીઓમાં પણ ક્ષત્રિયો છે અને તે ધર્મ
 બળવી રહ્યા છીએ તેનો હવે એક પણ બાહેર
 પુરાવો નથી રહ્યો. કાઠ કાઠ ગુજરાતી વ્ય-
 ક્તિગત બહાદુરી બતાવે અને વ્યાપારી સાહ-
 સમાં જુસ્સાદાર જણાય એ તો ગુર્જર ક્ષત્રિય-
 તાનો આનગી પુરાવો કહેવાય. હવે જો એ
 દિશામાં પાછી દૃષ્ટિ નહિ દોડાવીએ તો હવે
 એ જુસ્સો અને વ્યક્તિગત વીરતા પણ હુંમ્માઈ
 જશે અને આપણે ગુજરાતીઓ ક્ષત્રિય મટી

જઈશું. આપણે ક્યાં સુધી લશ્કરી સેવાથી દૂર થયા તે એક નીચેની વાતપરથી જણાય છે :-

લશ્કરી ખાતામાં હિંદની લડાયક જાતિઓ વિષે અમુક માન્યતાઓ પ્રસારે છે જેની નોંધ ‘ ટાઇમ્સ’ની ‘ ઇયર બુક’માં નીચે પ્રમાણે છે :-

“હિંદના લશ્કરમાં મુખ્યત્વે ઉત્તર હિંદની જ લડાયક જાતિઓ જોડાયેલી જણાય છે. પરંતુ લડાઈ પછી અલડાયક કામેની સેવાની જે જરૂર પડવાથી હવે કંઈ જાતિ વધારે સારી લડાયક છે અને લશ્કરમાં કંઈ જાતિનું પ્રમાણ કટલું છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. આમ છતાં જન્મથી જ વધારે સરસ લડાયક જાતિઓ ચોક્કસ થઈ ચુકી છે. જેવી કે લડાઈ પહેલાં મુખ્યત્વે **શીખો** જ લશ્કરમાં મોટી સંખ્યામાં હતા (પાયદળ તેમજ હથેળમાં) એના જ જેવી બહાદુર અને મોટી સંખ્યાવાળી ગુરખા જાતિ છે. લશ્કરમાં મુખ્યત્વે આ બે જાતિ પ્રબળ છે.

ત્યારપછી ત્રીજે નંબરે મુસલમાન કામ આવે છે. જે સારા પ્રમાણમાં લશ્કરમાં જોડાય છે અને તેમની વીરતા પણ સમાન ગણાય. આ લોકો ઉત્તર અને દક્ષિણ હિંદ તેમજ સરહદ-પરથી જોડાય છે. ઘોડેસ્વારીમાં તો મુસલમાનો અપૂર્વ છે. સંખ્યાના પ્રમાણમાં ચોથે નંબરે હિંદના અસલી યોદ્ધાઓ રાજપુતો આવે છે. જેઓ રાજપુતાના, અયોધ્યા અને યુક્ત પ્રાંતો-માંથી જોડાય છે. તેમાં પણ ‘ગરવાલ’ જાત ખુબ ખડતલ અને બહાદુર છે. પહેલી બંગાળી રેજિમેન્ટ આવા રાજપુતોથી જ બનેલી. જાદ સોડો પણ એવા વીર હિંદુ લડવૈયા છે. સંખ્યા-માં છેલ્લે દક્ષિણના મરાઠા લોકો છે છતાં શૌર્યમાં કોઈથી ઉતરતા નથી. આ ઉપરાંત દક્ષિણની શુદ્ર વર્ણમાંથી પણ ઘણા માણસો નાના લશ્કરી કામમાં જોડાય છે.”

આ હકીકતપરથી તેમજ પહેલાની હકીક-

તોપરથી એટલું તો જણાય છે કે સિંદના દરેક ઈલાકાની લશ્કરી પક્ષટણો છે. જેવી કે બંગાલ, મદ્રાસ, પંજાબ, દક્ષિણ વગેરે. માત્ર એક ગુજરાત-પ્રાંતજ એવો છે કે જેમાંથી એક પણ પક્ષટણ ઉભી થઈ નથી! અને ખુબી તો એ છે કે અસત્ત્વ ક્ષત્રિય એ પ્રાંતમાં વસે છે છતાં ! આ સ્થિતિ જોઈ ગુજરાતને માથે આ અતિ-હાસિક કલંક જોઈ ગુજરાતીઓએ-તેમાં પણ ક્ષત્રિયોએ ખાસ કરી શરમાવું જોઈએ.

લશ્કરી કૃળવણીમાં મહાગુજરાત તદ્દન નાલાયક હોઈ તેને કપાળે ફેવું કલંક લાગેલું છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા. હવે કેટલાક દેશ-નેતાઓએ આ કલંક દુર કરવા દેશને પડકાર કર્યો છે. આપણા મહાગુજરાત (એટલે કેચ્છ, કાઠી-આવાડ અને ગુજરાત)માં રઘુવંશી અને યદુવંશી ક્ષત્રિયો વસતાં છતાં આવું કલંક ગુજરાતને કપાળે એટલું જણાય એમાં બધા કરતાં

જીવાનોએ સૌથી વધારે શરમાવાનું છે. મને આશા છે, ગુજરાતી યુવકો નીચેની હકીકત વાંચી પોતાની વૈશ્યવૃત્તિ સળગાવી મેલશે અને વજ્ર હૈયાં કરી આગળ આવશે.

મુંબઈના એક પારસી નેતા **મી. કે. ઇ.**

હાદાચાનજીએ લશ્કરના સવાલને જ પોતાનો સવાલ બનાવ્યો છે અને તેઓશ્રી જ્યારે જ્યારે લશ્કરી ખર્ચ કે પ્રાંતોની જવાબદારીના સવાલો ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યારે આગ વર્ષાવતાં ભાષણો કરી હિંદી દષ્ટિબિંદુ રજુ કરે છે. માત્ર થોડા જ માસ પહેલાં તેઓશ્રી ગુજરાતના નવયુવકોને લશ્કરમાં જોડાવા માટે ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં પરકાર કરી ચૂક્યા છે. મુખ્યત્વે તેમના જ પ્રયાસને લીધે ખાસ પારસી કોમની એક રક્ષણાત્મક (બટેલીયન) ટુકડી પાંચ વરસ પહેલાં ઉભી થઈ હતી. એમ કરી એમણે પોતાની કોમની જવલંત સેવા કરી છે. હવે

તેમણે સમગ્ર ગુજરાતને જે પડકાર કર્યો છે તે ગુજરાતી પ્રજા ખાસ વધાવી લેશે અને પોતાનું પાણી ખતાવી આપશે.

શનિવાર તા. ૪-૯-૧૯૨૬ને રોજ મુંબ-
ઈમાં 'વનિતાવિશ્રામ' હોલમાં વિદ્યાર્થીસંઘના
આશરા હેઠળ હિંદી યુવકોના ભવિષ્યના સલાહ
ઉપર એક સભા મળી હતી. તે વખતે **મી.**
એમ. એ. જીના ખારિસ્ટર, જેઓ હિંદી
સરકારે નીમેલી છેલ્લી લશ્કરી કમીટી (સ્કીન
કમીટી) માં મેંબર હતા તેમણે અંગ્રેજીમાં
ભાષણ આપતાં આ પ્રમાણે ભાર આપી
કહ્યું હતું:—

“ x x x અમારી કમીટી હિંદ માટે
લશ્કરી અમલદારોના ખારણા ઉઘાડવા જરૂર
ભલામણ કરશે x x સ્વરાજ મેળવાની ચાવી
લશ્કરનો કબજો મેળવવો તે છે x x ઇંગ્લાં-
ડમાં લશ્કરી ખજાણો ખજાર પાડવાનું

કાચ નિશાળો જ કરી રહી છે. x x મને ખાતરી છે કે કેળવણી આપનારાઓ સહકારથી હિંદ પહેલા વર્ગના યોદ્ધાઓ પેદા કરી શકશે. * * હિંદનું ભવિષ્ય હિંદના નવ જુવાનોના હાથમાં છે.” વગેરે વગેરે.

આમાં કાળા અક્ષરો ઉપરથી જણાય છે કે મેં જે ગુજરાતી બોલીંગોના વ્યવસ્થાપકોને બહાદુર જુવાન યોદ્ધાઓ ઓછામાં ઓછા ૧૦ ટકા બહાર પાડવાનો પડકાર કરેલો છે તે ઓટો નથી.

ત્યાર પછી મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાના માજી પ્રધાન ડૉ. ગ્રાંજપેએ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:—

“ x x x હિંદના નવયુવકો લશ્કરમાં જોડાશે તો જ, ગમે તેવું સ્વરાજ મળ્યું હશે તો પણ ભવિષ્યમાં પરદેશી દુશ્મનોના હુમલાથી સ્વરાજ ટકાવી શકાશે. x x રાજ્યદારી પ્રવૃ-

તિમાં પણ લશ્કરમાં જોડાવાનો સવાલ હિંદના નવયુવકોએ સૌથી વધારે જરૂરી ગણી તેને ઉપાડી લેવો જોઈએ. x x x ” આટલું કહ્યા પછી લશ્કરમાં જોડાવાથી સારા પગાર ઉપરાંત જોડાનારને બીજા શું શું મહાન ફાયદાઓ થાય છે તે ગણાવતાં ડૉ. પ્રાંજ-પેએ જણાવ્યું હતું કે:—

“ જીવવા માટે ફાંફાં નહિ મારવાં પડે. નિયમિત થવાથી સારી ટેવો પડશે; શરીર ધરતી ધમધમાવે તેવું મજબુત બનશે; શહેરના માછકાકલા રોગી શરીરની આફતોમાંથી બચી જવાશે, નમાલી ખાયલી ગ્રન્થ પેટ પડતી અટકશે; તેથી અનીતિના ગુન્હા ઓછા થશે; જાતિ-ભેદ ને રંગભેદ ભૂલાશે; દેશસેવા થશે ” વગેરે વગેરે.

ગુજરાતી યુવકોમાંથી અમુક ટકાએ લશ્કરમાં શા માટે જોડાવું જોઈએ તે ફરી ફરી

સાખીત કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પોતાના મરણ પથારીએ પડેલાં જાતિધર્મ-ક્ષાત્રધર્મને ફરી સતેજ કરવા લશ્કરમાં જોડાવા સિવાય ગુજરાતી પ્રજા પાસે બીજો ઉપાય જ નથી.

ગુજરાતીઓમાં વડનગરા નાગર આત્મજ્ઞો, જેમનો 'લડવું' એ ધર્મ નથી છતાં પણ જંગવા માટે ચળવળ કરી રહ્યા છે. ગયા ગણેશચતુર્થીના તહેવારને દિને મુંબઈમાં શ્રી વડનગરા નાગરમંડળ તરફથી સેંડહર્સ્ટરોડપર જ્ઞાતિસંમેલન ભરાયું હતું. તેના પ્રમુખસ્થાનેથી જુનાગઢના **માણ દીવાન** રા. ત્રીભુવનરાય રાણાએ યુવકોના ચારિત્ર્ય અને શારીરિક શક્તિની જરૂરિયાત વિષે લંબાણથી ભાષણ આપી નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:—

“x x x આપણા દેશના સંરક્ષણના કાર્યમાં ઉપયોગી થવાય તે માટે તેમજ આપણા પૂર્વજોની લશ્કરી કાબેલીયતનો વારસો નભા-

વવા માટે જમાના પ્રમાણેની લશ્કરી કેળવણી લેવાની ખાસ અગત્ય છે. નિશાળો અને કોલેજોમાં લશ્કરી શિક્ષણ ફરજિયાત કરવા માટે હિંદમાં કેટલાક રાજદ્વારી નેતાઓ મંથન કરી રહ્યા છે. વળી તાજેતરમાં સ્કીન કમીટીની યોજનાને પરિણામે હિંદુસ્થાનમાં જ રહીને લશ્કરી કેળવણી અને લશ્કરી ઓફિસ મેળવવાની સગવડો પ્રાપ્ત થવા સંભવ છે. ” વગેરે વગેરે.

આમ નાગરો પણ જાગે છે તો ગુજરાતની બીજી કામો હજીયે શું સુધ રહેશે? આ તકે ગુજરાતીઓની સંખ્યાબંધ બોડીંગો અને સંસ્થાઓના કાર્યવાહકોને ફરીવાર યાદ આપવા રજા લઉં છું, કે તેઓશ્રી પોતાની સંસ્થાના બાળકો-યુવકોમાંથી અમુક ટકાને આ દિશામાં વાળવા કમર કસી તૈયાર થાય. તેઓશ્રી સંસ્થાશ્રીતોની એક સભા ભરી પુછી જુઓ કે એમાંથી લશ્કરમાં જોડાવાની કોઈની ઇચ્છા છે ખરી ?

“ સીપાઈમીરીનો સાદ ” નામના અગ્રલેખ દ્વારા દેશના જુવાનોને હાકલ કરતું આગેવાન પત્ર ‘ સૌરાષ્ટ્ર ’ તા. ૩-૩-૨૮ ના અંકમાં લખે છે :—

“ એક યુવાન અખાડામાં જતો હતો. તેના માતાપિતા તે સામે કકળી ઉઠ્યાં. તેના અખાડાના મિત્રને કહે છે કે ‘ છોકરાને અખાડામાં નથી મોકલવો. તેનાં હાડકાં દુઃખવા આવે. ’ જવાબમાં પેલા અખાડાવાળા ભાઇએ કહ્યું કે ‘ અખાડામાં આવવાથી, આજ તો માત્ર એ ચાર દિવસ હાડકાં જ દુઃખશે; પણ અખાડામાં નહીં આવવાથી કાલે કાંઈ મળશે તે હાડકાંના ચૂરેચૂરા કરી નાંખશે અને તે અને તમે બધાં આંસુડાં સારતાં રહેશો. ’

આ કાંઈ એક માતૃપિતાની મનોદશા નથી. એ તો સાર્વત્રિક મનોદશા છે. ખુદ ગરાસીયા અને રાજપૂતોનાં કુટુંબોમાં આજ

માતાઓને પોતાના કુંવરોને બહાર કાઢતાં કંઈ કંઈ થઈ જાય છે. સિપાઈનો પોષાક પહેરવો, રાત દિવસ છાવણીમાં કાઢવા, ગામે ગામે કેમ્પફાયરો કરવી, ક્વાયત શીખવી ક્વાયતી ચાલ ચાલવી: એ વસ્તુઓ આપણી પ્રજાને નથી સમજતી. એમાં તે શક્તિનો અપવ્યય અને શરીરની નિરર્થક હીનતા જોઈ રહી છે. આજના જુવાનની ચાલમાં સિપાઈગીરી નથી, સ્વરમાં મર્દાનગી નથી, કાર્યમાં બહાદૂરી નથી: અને બહાદૂરી, હીમ્મત વગેરે બધું જ જાણે કોઈ ગત જુગની વસ્તુ હોય, તેને તો પૂજાય, પણ અમલમાં મૂકી ન શકાય એવી આજે મનોદશા પ્રવર્તે છે. આપણો જુવાન આજ રામાયણ મહાભારત સાંભળતો નથી. અર્જુન અને ભીમનાં પરાક્રમે એના કાન ઉપર પડતાં નથી. એને લાગ્યે આજે માણસદુની કથાઓ નથી. એટલે જ આજે એની રમતોમાં

એ અભિમન્યુના ચકાવા અદશ્ય થયા છે. તીરકામઠાં એ કોઈ પ્રદર્શન જેવી ચીજ થઈ રહી છે. એટલે જ એ આજે કોઈ વૃદ્ધની ચાલે વાંકો વાંકો, મદિા મદિા ચાલે છે: અને બીજા કોઈ સિપાઈની ચાલે ચાલતા હોય તેની મજાક કરવા દોડે છે.

જાણે આપણા મર્દાનગીના કિલ્લાના પાણા ઉખડી ઉખડી પડી રહ્યા છે. જાણે આપણો આદેશ કોઈ ઉંડી અને ઉંડી, પાછા નીકળી ન શકીએ તેવી અગાધ ખાઈમાં પડી રહ્યો છે. ડુંગરે ડુંગરાની કાંકરીએ કાંકરી સાથે દોસ્તી ધરાવનારા, જંગલોની ડાંખળીએ ડાંખળીએ બેસી એનાં પાંદડા અને વનફળ ઉપર દિવસોના દિવસો ગાળનારા, પ્રતાપ અને શિવાજી આજે ભૂલાતા જાય છે. આપણો ક્ષત્રીસમાજ પણ તેનો ધર્મ ભૂલતો જાય છે. એ સમાજને પણ આજે સિપાઈગીરી કડવી, દરજ્જાને હાની-

કારક લાગે છે. ભારતવર્ષનું ભાવી કોઈ કાળી, અતિ કાળી, અચળ પાકાસના ગુણ-વાળી કાળી સાહીથી લખાતું જાય છે. ભારત-વર્ષમાં એનાં બૈરાં છોકરાંની આખરું મદની માફક રક્ષણ કરવા જોટલી તાકાત પણ આજ નથી રહી અને એના જુવાનની તો એવી ખૂરી દશા થઈ રહી છે કે એ જુવાનની સંતતિ પશુની ગુલામી કરતાં યે પણ વિશેષ ગુલામી સહન કરવા તૈયાર થશે, એવી બીતિ ખડી થઈ છે.

આવો જ લય ઇટલીના ભાગ્યવિધાતા-એને આજથી ૭-૮ વર્ષ પહેલાં લાગ્યો. ટ્રીપોલી તેમણે ગુમાવ્યું: યુરોપના મહાન યુદ્ધને અતિ તેનો દરજ્જો હલકો પડ્યો. એ વખતે એના પુત્રોમાં સાચી લાવના જાગી. એમણે નાટકો અને સીનેમા બંધ કર્યા. મોજ શોખનાં સાધનો તરફ અલાવ ફેલાવ્યાં. સમસ્ત

જનતાને લસકરી તાલીમ તરફ દોરી, સિપાઇના
કપડાં પહેરવાં; સિપાઇઓની ચાલે ચાલવું,
સિપાઇઓની છાવણીઓમાં રખડવું, એવો નવો
આદેશ થયો. શ્રીમંત અને ગરીબ સૌ એ માર્ગે
દોડ્યા; આખું ઇટલી જાણે લસકરી છાવણી
સ્વરૂપ બની ગયું. ઇટલીની આખી જુવાની
જાણે છલકાઇ ઉઠી અને આજ સાત વર્ષમાં
સમસ્ત યુરોપમાં ભય પેડો છે કે ઇટલી શું
કરશે ? ઇટાલીએ એ વસ્તુને માત્ર આદર્શ-દૂર
દૂરના ભવિષ્યમાં અમલમાં મૂકવાની આકરી
વસ્તુ ન માની, પણ તેનો તત્કાળ અમલ
કર્યો ; અને આખો જીવનપણટો સાધી લીધો.

આપણા દેશની મનોદશા આપણે પણ ફેર-
વવાની છે. અક્ષરજ્ઞાન, વિદ્યતા, નોકરી, કામ-
ળતા : એ બધું આજ આપણા દેશને કાંઈ ભયંકર
મહામારી જેવું થઈ પડ્યું છે. તેને ફેંકી
દેવાની જરૂર છે. ભલે ધડીવાર આપણે ભણતર

ભૂલી જઈએ ; ભલે ઘડીવાર હેરાન થઈ જઈએ. આપણા દેશને સ્વતંત્ર બનાવવો હોય, આપણે ગુલામ મટવું હોય, આપણે આપણી સ્વાધીનતા જમાવવી હોય, તો તેને માટે તો સર્વત્ર અરાજકતાને માટે પણ તૈયાર થવું પડશે. આપણાં ઘરખાર ભલે લૂંટાઈ જાય ; આપણે બધા જગતના ચોકમાં ભલે રખડતા થઈ જઈએ, આપણા કંકડાણુકલા માટે આપણે જંગલનાં ફળપુલ ઉપર આધાર રાખવાનો છો વખત આવે; એ બધું નહીં થાય ત્યાં સુધી, આ પરાશ્રયની ભ્રાંતિનો નાશ શી રીતે થવાનો હતો ? જ્યારે પોલિસનું રક્ષણ ન હોય, જ્યારે આપણી ખૂમ સાંભળીને મદદ કરવા દોડી આવનાર કોઈ સરકાર ન હોય, જ્યારે આપણી તિન્નેરી અને આપણું કુટુંબ આપણા પોતાના બાવડાના બળ ઉપર જ જીવી શકે એવો સમય આવ્યો હોય, ત્યારે જ આપણી શક્તિ અશક્તિની સાચી પરીક્ષા થાય, ત્યારે જ આ-

પણી આંખો ઉઘડે. આપણા દેશમાં પેઢેલા દર્દની સાચી પરીક્ષા તે દહાડે જ થવાની. આજ તો કોઈ એ દર્દની હૈયાતી પ્રત્યે લક્ષ આપતું નથી. પ્રભુને પ્રાર્થીએ કે એ દર્દ સમજનાર આપણા થોડા દેશહિતૈષીઓની ખૂબ સંભળાય, ઠેર ઠેર અખાડા, ગોખલર્સ અને રકાઉટોની પ્રવૃત્તિ જોર પકડે, આપણો જીવાન એ ધરનો ઉંદર નહીં પણ અખાડાનો પહેલવાન, છાવણીનો સિપાઈ અને વેરાનમાં રખડનારો વીર અને, એવી ભાવના ચોતરફ ફેલાય; રાજકોટનું અનુકરણ ઠેર ઠેર થાય, અને અક્ષરજ્ઞાનના બ્રામક પડદાઓ તૂટી, આપણી સ્થિતિનું સાચું જ્ઞાન આપનારી નવી દુનિયા અમારા દેશને સાંપડે. પ્રભુ પાસે અમારી એ પ્રાર્થના છે. અમારાં ભાઈ-બહેનો પાસે અમારી એ ભિક્ષા છે ”

*** દેશના જીવાનોને અને મારા વીર બંધુઓને આથી વિશેષ મારે હવે કંઈ કહેવાનું નથી.

કર્તા

[અધારણ અને વિવરણ]

ધતિહાસ :

પ્રકરણ ૧ છું.

(નોંધ:—હિંદી લશ્કર વિષેની જાણવાળેગ હકીકત ગુજરાતી યુવક બંધુઓ સમક્ષ મુકવાને હું આ તક લઉં છું. મને આશા છે કે આ હકીકતનો અભ્યાસ કરી મારા વીર બંધુઓ ક્ષાત્રવૃત્તિ તરફ પાછા પળવા તેમજ અન્ય બંધુઓને પળાવવા પોતાનો ધર્મ જોશે અને અદા કરશે: કર્તા.)

જીનો ધતિહાસ—(૧) ખુશ્કી: (જર્મીન પર લડનાર) હાલનું હિંદ દેશનું મહાન દેશી લશ્કર તે અંગ્રેજોની ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ

પોતાની કાઠીઓ સાચવવા અસલમાં રાખેલા
 ચોકીદાર-અપરાસીઓની નાની નાની ટુકડીઓ-
 માંથી વિકાસ પામીને બનેલું લશ્કર છે. તેનીયે
 પહેલાં ઈ. સ. ૧૬૬૫માં ચોકીદારો રાખવાની
 પ્રથા ફ્રેંચોએ પાડેલી; જ્યારે બ્રીટીશોના ચોકી-
 દારો વીલાયતથી સીધા મુંબઈ આવતાં તેમણે
 સૌથી પહેલો પાકો કીલો મસલીપટમ પાસેના
 આર્માગોન પાસે કરેલો. જો કે અંગ્રેજોએ મ-
 દ્રાસ ૧૬૪૦માં જીતેલું, છતાં છેક ૧૬૫૪ સુધી
 (ફોર્ટ ન્યોર્થ) મદ્રાસના કીલાનું રક્ષણ
 કરનારી ટુકડીમાં માત્ર ૧૦ સીપાઇઓ જ હતા !
 ઈ. સ. ૧૬૬૧માં ૪૦૦ સીપાઇઓના બનેલા
 લશ્કરે મુંબઈનો કબજો લીધો, છતાં વળી, પાછા
 ઈ. સ. ૧૬૬૮માં માણસો ઘટીને ૨૮૫ થઈ
 ગયેલાં, જેમાં અંગ્રેજો માત્ર ૯૩ હતા અને
 બાકીના ફ્રેંચ, પોર્ટુગિઝો તથા હિંદીઓ હતા.

ઈ. સ. ૧૭૪૪માં ફ્રેંચો સામે લડાઈ જાહેર

કર્ચા પછી લશ્કર ખુબ વધારવામાં આવ્યું. છતાં
 ઈ. સ. ૧૭૪૬માં ફ્રેંચો અંગ્રેજો પાસેથી મદ્રાસ
 જીતી ગયા. ઈ. સ. ૧૭૪૮માં મેજર લોરેન્સ
 મદ્રાસને કીનારે લશ્કરના સેનાપતી તરીકે આવ્યા.
 એ વખતે અંગ્રેજ રાજ્યના પાયા હવમચતા
 હતા, કારણ કે કુબ્લેની સરદારી હેઠળ ફ્રેંચો
 જ્યાં ત્યાં હુમલા કરી, અંગ્રેજોને હડાવતા હતા.
 આમ અંગ્રેજોને જીવન મરણનો ભયંકર સવાલ
 હોવાથી તેમને લશ્કરી બળ વધારવાની જરૂર
 પડી. નવા સેનાપતીએ લશ્કરમાં ભરતી અને
 તેના સુયોગ્ય બંધારણનું કામ તુરત હાથમાં
 લીધું અને સૌથી પહેલી મદ્રાસી **ગેરીસનની**
 પુનઃ રચના કરી, તેને **કંપની** બનાવી. હિંદી
 લશ્કરને ચોક્કસ સ્વરૂપ આપવાનો આ પહેલો
 પ્રયત્ન થયો અને આખરે એ સેનાપતી મુખ્ય
 સેનાપતી થયો હતો. મદ્રાસમાં યુરોપીયન કંપ-
 નીઓ ત્યાર પછી મદ્રાસ ફ્યુઝીલીયર્સ (fusi-

liers) તરીકે ઓળખાયા. એ જ પ્રમાણે બંગાળ અને મુંબઈમાં પણ લસ્કરની મોટી કંપનીઓ સ્થપાઈ ને ત્યાર પછી ૧ લી બંગાળ અને ૧ લી મુંબઈ તરીકે ઓળખાતી હતી. દેશી પાયદળની પણ લોરેન્સ તેમ જ કલાઈવે પુનઃ રચના કરી. ત્યાર પછી ઇંગ્લાંડના રાજની લસ્કરી પલટણો પણ હિંદુસ્તાનમાં મોકલવામાં આવી; જેમાં સૌથી પહેલી વિલાયતી ૩૯મી પાયદળ પલટણુ ઇ. સ. ૧૭૫૪માં આવેલી.

ત્યાર પછી ૪૨ વર્ષ સુધી ફ્રેંચો તેમ જ હિંદના બીજા સત્તાધીશો સાથે અંગ્રેજોને કાયમ અથડામણ થયા કરતી હતી અને ઇ. સ. ૧૭૬૬માં અંગ્રેજોએ વળી પાછું લસ્કરમાં નવું બંધારણ આદ્યું. તે વખતે કુલે અંગ્રેજો ૧૩૦૦૦ અને હિંદીઓ ૬૭૦૦૦ હજાર હતા, તેની ૭૫ પલટણો બનાવી અને દરેક પલટણુમાં એ ‘બેટેલીયનો’ ગણાતી તેને બદલે બંગાળમાં

દશ દશ કંપનીઓની બેટેલીયતોને ભેગી કરી એક પક્ષટણુ બનાવી અને તેમાં અંગ્રેજ અમલદારો વધાર્યા. આ જ પ્રમાણે મુંબઈ-મદ્રાસમાં પણ બંધારણ બંધાયું અને સાથે સાથે ઘોડે-શ્વાર અને તોપચી ટુકડીઓ પણ બનાવવામાં આવી. આવા અસરકારક બંધારણના જોરે ત્યારપછી ૧૭૬૮માં આવેલા નવા ગવર્નર માક-વીસ વેલેસ્લીએ મોગલ, મરાઠા અને ફ્રેંચોતું જોર તોડ્યું અને અંગ્રેજી રાજ્યનો પાયો મજબુત કર્યો.

લશ્કરમાં વારંવાર ફરતાં બંધારણ અને તેને લગતા નીકળતા નતનવા હુકમોના ત્રાસને લીધે તેમ જ સ્વદેશના માન ખાતર હિંદી પક્ષટણુમાં બેદીલીની આગ ગુપચુપ ધુધેવાઈ રહી હતી પરંતુ તેને પ્રગટ થવાને વાર હતી. આમ છતાં ૧૮૫૭નાઃ મહાન બળવાનું મૂળ નાખનારો, નાનો બળવો વેલ્હોરમાં ૧૮૦૬માં

ગાન્યો. સીપાઇઓ ફરી ગયા તે અંગ્રેજોની કાપાકાપી ચાલી. પરંતુ કર્નલ ગીલેસ્પીએ એ બળવો દાખી દીધો.

આ ખુશ્કી લસકરની મદદથી દરિયાપારના મુલકો જીતવા માટે પણ અંગ્રેજોએ હામ બીડેલી અને તે વખતે બુર્મેનો ટાપુ, સીલોન, જાવા વગેરે ટાપુઓ તેમણે જીતેલા. ત્યાર પછી દક્ષિણમાં ૧૮૧૭માં મરાઠાઓએ જુઝાતા દીપક માફક છેલ્લું છેલ્લું ભયંકર જોર કરી લીધું. અંગ્રેજોને આ વખતે આખા હિંદી લસકરનો ઉપયોગ કરવા વખત આવ્યો. તેઓ ફાવ્યા અને દક્ષિણીઓ હુમલેને માટે હાર્યા હોય તેમ ત્યાર પછી દક્ષિણમાં ફરી મોટું યુદ્ધ થવા પામ્યું નહિ. યુદ્ધનો પવન ત્યાર પછી ઉત્તર હિંદમાં ફૂંકાયો.

આ વખતે જો બેટલીયનની એક પલટણું બંધારણ વળી પાછું ભાંગીને તેના સ્વતંત્ર વિ-

ભાગો પાડવામાં આવ્યા અને જે તારીખે એક બેટેલીયન ઉભી કરવામાં આવી તે તારીખનો નંબર આખી તે નંબરથી તે બેટેલીયન ઓળખવાની શરૂઆત થઈ. બંગાળી લશ્કરમાં ત્રણ ઘોડેશ્વાર તોપખાના ખીગેડ, પાંચ પાયદળ તોપખાના બેટેલીયન, બે યુરોપીયન પાયદળ અને ૬૮ હિંદી પાયદળ પલટણ, તેમજ ૫ કાયમી ઘોડેશ્વાર અને ૮ કામચલાઉ ઘોડેશ્વાર પલટણનું બનાવવામાં આવ્યું. મુંબઈ અને મદ્રાસમાં પણ એ નવું બંધારણ દાખલ થયું.

ત્યારપછી બ્રિટિશ લશ્કરની નજર અફઘાનીસ્તાન તરફ ઇ. ૧૯૩૯ માં દોડી અને કાબુલ લીધું; પરંતુ પાછી સખત હાર ખાઈ પાછા વળવું પડ્યું. જે વખતે પંજાબમાં શીખો સાથે અથડામણ થઈ. અનેક ઠેકાણે અનેક હારજીતો થયા પછી, લાંબો સમય વીત્યા પછી સુધ્ધાઉત અને ગુજરાત પાસે શીખોને છેલ્લી મરણોત્તાલ

હાર ખાવી પડી અને પંજાબ બ્રિટિશ રાજ્યમાં
જોડાયું. ત્યારપછી સીંધ અને જરમા હાથ
આવ્યાં, પણ પંજાબમાં એમ લશ્કરી રીતે શાંતિ
થાય તેમ નથી અને આજ સુધી સરહદપર એ
જુના ધીંગાણાંની અસરોને લીધે નતનવી તક-
લીફો ઉભી હોય છે જ.

૧૯૫૭ ના જળવા વખતે લશ્કરની સ્થિતી
આ પ્રમાણે હતી: બંગાળી લશ્કરમાં ૨૧૦૦૦
બ્રિટિશ અને ૧૩૭૦૦૦ દેશીઓ હતા. મદ્રાસી
લશ્કરમાં ૮૦૦૦ અંગ્રેજ અને ૪૯૦૦૦ દેશી-
ઓ હતા અને મુબંયલ લશ્કરમાં ૮૦૦૦ અંગ્રેજ
અને ૪૫૦૦૦ દેશીઓ હતા. આ આંકડાઓ
જોતાં અંગ્રેજોના જનમાલને જખરું જો-
ખમ હતું અને તેમનાં મૂળ હક્કી જાય તેવી
પરિસ્થિતી હતી. જળવાનાં કારણો ઇતિહાસમાં
જગજાહેર છે. જેમાં લશ્કર ઉપર અમલદારોનો
ઓછો કાબુ એ પણ એક કારણ હતું. ત્યાર-

પછી બળવો કેવો સખત હાથે દાખી દેવામાં આવ્યો તે તો ઇતિહાસમાં જાણીતી ખીના છે એટલે તેના પિષ્ટપેપાણુની અહીં જરૂર નથી. પરંતુ બળવામાંથી અંગ્રેજ સરકારને લશ્કરી વ્યવસ્થામાં સુધારા કરવાને ઘણા પાઠો શીખવાના મળ્યા અને તેથી ત્યાર પછી પુનર્વ્યવસ્થા હાથમાં લેવામાં આવી.

સૌથી પહેલાં તો ઇસ્ટઇન્ડીયા કંપનીને બદલે અંગ્રેજ રાજ્યએ હિંદની લગભગ હાથમાં લીધી. આ વખતે ઉપર જણાવેલાં ત્રણ પ્રાંતિક મુખ્ય લશ્કરો હતાં જેમાં કુલે ૬૫૦૦૦ ખ્રી-ડીશ અને ૧૪૦૦૦૦ દેશીઓ હતા. મુખ્ય સુધારો એ થયો કે ત્રણ લશ્કરોને એક છત્ર નીચે મુકવામાં આવ્યાં. ઉપરાંત તેનું વર્ગીકરણ (class regiments અને companies) કરવામાં આવ્યું. ૧૮૯૫ માં વળી પાછો મોટો સુધારો થયો જેમાં એ ત્રણ પ્રાંતિક લશ્કરોનાં

નામો રદ કરી તેને ઠેકાણે 'કમાન્ડ' સીસ્ટમ દાખલ થઇ. જે દ્વારા પંજાબ, અંગાળ, મદ્રાસ અને મુંબઈ એમ ચાર 'કમાન્ડો' ઉભા કરવામાં આવ્યા.

આ પદ્ધતિ વળી ૧૯૦૪ સુધી ચાલી. જે વખતે લોર્ડ કીચનરે વળી મદ્રાસ કમાન્ડ રદ કર્યો અને પ્રાંતિક નામો મેલી દઇ, ઉત્તર કમાન્ડ (એટલે પંજાબ), પૂર્વ કમાન્ડ (એટલે અંગાળ) અને પશ્ચિમ કમાન્ડ (એટલે મુંબઈ) એવાં નામો આપ્યાં. પણ ૧૯૦૭માં વળી અમલદારોને આ પદ્ધતિએ કામ કરતાં ઢીલ થવાની ફરિયાદ આવી. જેથી કરી બધા બુદ્ધ બુદ્ધ કમાન્ડો રદ કરી તેની જગ્યાએ બે જ વિભાગ બે મોટા અમલદારો (જનરલ એડીસરો)ના હાથ નીચે સોંપવામાં આવ્યા. ઉત્તર અને દક્ષિણ કમાન્ડ એ નામ અપાયાં. આ અમલદારોને માત્ર કમાન્ડ, તપાસ અને ફગવણીનું જ

કામ કરવાનું હતું જ્યારે લશ્કરી વહીવટની માયાઝીકનું કામ તેમને માથે નહોતું.

છેલ્લી મોટી લડાઈમાં બન્ને કમાન્ડરોએ ભાગ લીધો, અને ૧૯૧૭-૧૮ સુધી એમનું એમ જાડું ચાલ્યું. જે દરમ્યાન વ્યવસ્થામાં ઘણી ખામીઓ દેખાઈ, કારણ કે જુદા જુદા પ્રાંતિક અમલદારોનું કામ આમ એક જગ્યા પર આવી પડવાથી કામનો બોલો વધી ગયો. એટલે વળી જવાબદારીઓના વિભાગ પાડી તેને બહેંચી દેવામાં આવી, અને એમ કરી મધ્ય સ્થળપરથી કામનો બોલો ઓછો કરવામાં આવ્યો. લશ્કરનું નામ ‘આર્મી’ હતું તે ફેરવીને ‘કમાન્ડ’ રાખવામાં આવ્યું અને વહીવટી સ્ટાફ વધારી પ્રાંતિક જનરલ ઓફીસરોને વધારે જવાબદારીઓ આપી. ૧૯૨૦ માં બેને બદલે ૪ કમાન્ડ થયા હતા.

હાલનું બંધારણ:

પ્રકરણ ૨ જી.

હિંદી લશ્કરમાં ખુસ્દી (જમીન) લશ્કરનો જીનો ઇતિહાસ, જેમાં હાલના બંધારણના મૂળીયાં છે, તેની આંધી રૂપરેખા આપણે જોઈ ગયા. એ બધાં જીનાં ફારફેરીને પરીણામે તેનું હાલનું બંધારણ કેવું છે તે ટુંકામાં આપણે હવે જોઈએ.

આ બંધારણની વિગતવાર સમજણ “ધી આર્મી ઇન ઇન્ડિયા એન્ડ ઇટ્સ ઇવોલ્યુશન” નામના ૧૯૨૪ માં બહાર પડેલા, સરકારી સત્તાધારી પ્રકાશનમાં આપવામાં આવી છે; જેનો ટુંક સાર નીચે પ્રમાણે છે.

વિશાયતમાં બેસતો હિંદી પ્રધાન હિંદી લશ્કરી ખાતાના વહીવટમાં ખાસ સત્તા અને જવાબદારી ધરાવે છે, તેનો હિંદી લશ્કરી

સલાહકાર તે વિભાગતની ઇન્ડીઆ ઓફીસમાંના હીંદી લસ્કરીખાતાનો સેક્રેટરી છે. આ જગ્યાએ હીંદી લસ્કરમાં ઉંચો હોદ્દો ધરાવનારની જ નીમણુંક કરવામાં આવે છે. ઘણું કરીને અનુભવી 'જનરલ'ને જ તે પદની આપવામાં આવે છે. તેને વળી હીંદી લસ્કરમાંથી ચુટેલો અમલદાર " ફર્સ્ટ ગ્રેડ સ્ટાફ ઓફીસર"ને નામે મદદનીશ હોય છે. આમ છતાં એ સેક્રેટરી હીંદી બાબતોથી હંમેશા જાણીતો રહી શકે તે માટે તેને પોતાની મુદત દરમ્યાન હીંદની મુલાકાત લેવી પડે છે. આ ઉપરાંત એક પ્રથા જુના વખતથી એવી પડી જ ગઈ છે કે હીંદી લસ્કરમાંથી રીટાયર્ડ થયેલો એક ઉંચો હોદ્દેદાર અમલદાર સ્ટેટ કાઉન્સિલમાં સભ્ય તરીકે બેસે છે.

હીંદના વાઈસરોયના હાથમાં દેશની 'સીવીલ તેમજ લસ્કરી' એમ બન્ને વહીવટની લગામ સોંપવામાં આવી છે અને તેનીપર તેની જ

સત્તા, હકુમત, અને દેખરેખ રહે છે, જો કે તે માટે તેને માટે તેને વિલાયતથી સ્ટેટ સેક્રેટરીના આવતા હુકમો અરોબર પાળવા પડે છે. વાઇસરોયની એકઝીક્યુટીવ કાઉન્સીલને બીજાં ખાતાંઓ જેટલી જ લશ્કરીખાતામાં સત્તા હોય છે પરંતુ ૧૯૧૯ ના સુધારામાં લશ્કરીખાતાને ધારાસભાની સત્તામાંથી ખાતલ કરવામાં આવ્યું છે.

હિંદી લશ્કરના સર્વોપરી અમલદારોમાં આ સ્ટેટ સેક્રેટરી, મીલટરી સેક્રેટરી અને વાઇસરાય ઇન કાઉન્સીલથી બીજો નંબરે હીઝ એક્સેલન્સી ધ કમાન્ડર ઇન ચીફ ગણાય છે, જે રવાજ પ્રમાણે વાઇસરાયની કાઉન્સીલ (મંત્રીમંડળ) માં પણ સભ્ય તરીકે બેસે છે. હિંદી લશ્કરનો કુલ વહીવટ, શાન્તિના કે લડાઈના વખતમાં, આ કમાન્ડર ઇન ચીફ અને આર્મી મેંજરના હાથમાં રહે છે. આ ઉપરાંત તેને રોયલ ઇન્ડીયન મરીન (યાને તરી-દરીયાઈ લશ્કર) તેમ-

જ રોયલ ઝેર ફોર્સ (યાને હવાઈ લશ્કર) નો વહીવટ પણ સંભાળવો પડે છે. લશ્કરના ૪ જુદાં જુદાં મુખ્ય ખાતાઓમાં તેને મદદ કરવા માટે દરેક ખાતાનો સર્વોપરી અમલદાર હોય છે : જેવાં કે (૧) જનરલ સ્ટાફનો ચીફ (જે લશ્કરી નીતિ, હીંદના રક્ષણ માટેની યોજના, અને ફેરવણી વગેરે સંભાળે છે) [સામાન્ય ખાતું] (૨) ધી એડજુટન્ટ જનરલ (લડાયક ખાતું ; જે નવાં લશ્કરો ઉભાં કરવાં, ગોઠવવાં, નીભાવવાં, સુલેહ સાચવવી, વ્યવસ્થા જાળવવી, તેમાં દવાઈ અને ન્યાયના કામ વગેરે સંભાળે છે) (૩) ક્વાર્ટર માસ્ટર જનરલ [ખાધ ખોરાકી લશ્કરી સામગ્રી ખાતુ] અને (૪) માસ્ટર જનરલ ઓફ સપ્લાઇ [જે ખાધ ખોરાકી અને પોષાકી મેળવવા માટેના કારખાના, કોન્ટ્રાક્ટ વગેરેપર દેખરેખ રાખે છે.]

૧. મીલીટરી સેક્ટેરી, ઘણું ટૂંકી મેજર જનરલ, જે લશ્કરના અમલદારોની નીમણુંકો, ફેર-

બદલીઓ, રજા, પગાર, રીટાયરમેન્ટ વગેરે સંભાળે છે.

ઉપરાંત ઘોડેસ્વારી અને તોપખાનાના ખાતાંઓ માટે પણ ખાસ અમલદારો, મેજર જનરલો ખાસ સલાહ આપનારા હોય છે.

આ હીંદી લસ્કરનું મુખ્ય મથક (હેડક્વાર્ટર્સ) સીમલામાં છે. ત્યાં આર્મી ડીપાર્ટમેન્ટ યાને લસ્કરીખાતાની ગોડવણો ખીજાં સીવીલ ખાતાંઓ જેવી જ છે અને જેમ દરેક ખાતાંનો સેક્રેટરી વાઇસરાયની હુમેશ નિકટમાં રહે છે, તેમ આ ખાતાંના સેક્રેટરી પણ વાઇસરાયની નિકટ રહે છે. ત્યાર પછી ડેપ્યુટી સેક્રેટરી, ત્રણ મદદનીશ સેક્રેટરીઓ જેમાંનો એક હીંદી સોલ-જરોની બોર્ડનો સેક્રેટરી પણ ગણાય છે. ઉપરાંત છાવણી અને લસ્કરી મિલકતોનો એક ઇન્સ-પેક્ટ્રીંગ ઓફીસર પણ હોય છે. રાજસભામાં આ ખાતાના પ્રતિનિધિ તરીકે આર્મી મેજર

રહે છે અને ધારાસભામાં આર્મી સેક્રેટરી રહે છે. આ ખાતાના વહીવટને સરળ કરવા માટે એ ખાતાની જ એક કાઉન્સિલ, મીલીટરી કાઉન્સિલને નામે વખતો વખત ભરાય છે; જેમાં પ્રમુખ કમાન્ડર-ઇન-ચીફ અને સભ્યો ઉપર જણાવેલા સર્વોપરિ અમલદારો છે.

લસ્કરી વહીવટ માટે હીંદની લસ્કરી દૃષ્ટિએ ૪ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે, જેને 'કમાન્ડ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. દરેક કમાન્ડ નીચે ૧૩ જીલ્લા મુકી દેવામાં આવ્યા છે. જેમકે:- (૧) ઉત્તર કમાન્ડ જેમાં મુખ્ય જીલ્લાઓ વજીરીસ્તાન, લાહોર, રાવળપીંડી, કોહાટ અને પેશાવર સમાયેલા છે અને તેની છાવણી મુરીમાં રહે છે. (૨) પશ્ચિમ કમાન્ડ જેમાં મુખ્ય જીલ્લાઓ તરીકે સીંધ, રજપુતાના, બલુચીસ્તાન, અને જોખ સમાય છે. તેની છાવણી કવેટામાં છે. (૩) પૂર્વ કમાન્ડ જેમાં બંગાળ અને આસામ,

સંયુક્ત પ્રાંત અને દીલ્હી તેમજ અઢાઢાખાદ સમાય છે, જેની ઢાવણી નૈનીતાલમાં છે. (૪) દક્ષિણ કમાંડ જેમાં મદ્રાસ, મુંગલ, પુના અને સંયુક્ત પ્રાંત સમાય છે, જેની ઢાવણી પુનામાં છે. આ સર્વ મુખ્ય કમાંડોના સર્વોપરિ અમલદાર જનરલ ઓફીસર-કમાંડીંગ ઇન-ચીફ તરીકે ઓળખાય છે. આ ચાર મુખ્ય વિભાગ ઉપરાંત બીજા અને એકાદના કમાંડ ખાસ જુદા વિભાગ તરીકે ગણવામાં આવે છે ; કારણ કે જૂગોળમાં તે હિંદી ઘણા અલગ દેખાય છે. આ દરેક મુખ્ય સેનાપતિને પોતાના વિભાગમાંના લશ્કરનો કુલ વહીવટ સંભાળવાનો હોય છે અને તે માટે તેની સત્તા તેમજ જવાબદારી રહેલી છે.

દરેક વિભાગમાં લશ્કરની વહેંચણી કરવામ એક સિદ્ધાંત ખાસ રાખવામાં આવ્યો છે, જેથી કરી લડાઇને વખતે દરેક કમાંડ તરફથી તુરત

લશ્કર તૈયાર થઈ જાય. આ હેતુથી લશ્કરના ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે:—

૧) કવરીંગ ટ્રુપ્સ (જે સરહદપરના નાના ઝઘડાઓને સંભાળે છે અને મોટી લડાઈઓમાં લડતા લશ્કર પાછળ એવી રીતે ગોડવાઈ જાય છે કે તેની પાછળ નવી ભરતી અડચણ વગર આવ્યા કરે. આ લશ્કર ૧૨૧ પાયદળ બ્રીગેડ તેમજ બીજા સંબંધિત બંને હોય છે.)

૨) શીલ્ડ ટ્રુપ્સ (વાને લડાયક લશ્કર. જેમાં ૪ ડીવીઝનો અને ૫ બેટલિયન બ્રીગેડો હોય છે. હિંદનો આધાર આ લશ્કર પર જ છે.)

૩) ઇન્ટરનલ સીક્યુરીટી ટ્રુપ્સ (માત્ર દેશની અંદર સુલેહ જાળવવા માટે જ આ નાનો વિભાગ છે.)

હિંદી લશ્કરના વહીવટની સાંકળમાં ૫૦૦૦ માઈલ દુર વિસ્તારમાં બેઝેલા હિંદી પ્રધાનથી માંડી વાઈસરોય, કમાન્ડર ઇન ચીફ મારશલ

છેક નાના અમલદારની કડીઓ કેમ ગોઠવાઈ ગયેલી છે તે આપણે જોઈ ગયા. એ વહીવટની રૂપરેખા જોઈ ગયા. પછી હવે આપણે હાલનું હીંદી લશ્કર કેટલું છે, તેમાં કેાણુ કેાણુ, કેટલા અને કેવી રીતે રહેલા છે, તે બધું ટુંકમાં જોઈએ.

હિંદમાં બ્રીટીશ પલટણા

હિંદમાં રહેલા બ્રીટીશ ધોડેસ્વાર અને પાયદળ સૈનિકો માત્ર બ્રીટીશ નોકરીમાં જ છે એમ માનવા. કેાઈ પણ સૈનિકને અહીં કાયમની નોકરી કરવાની હોતી નથી. વિલાયતના બ્રીટીશ લશ્કરમાંના સૈનિકોને જીંદગીમાં પરદેશ-બ્રીટીશ જીત્ર નીચેના દેશોમાં નોકરી ભરવી પડે છે. જેમાં મોટા ભાગને ફાળે હિંદ જ આવે છે. બ્રીટીશ પાયદળ ફ્રાન્સમાં એવો રિવાજ છે કે એક રેજીમેંટમાંની એક બેટેલીયન પરદેશમાં નોકરી પર હોય છે, ત્યારે બીજીએ સ્વદેશમાં રહેવું જ પડે છે. આ પ્રમાણે એક બેટેલીયનને પર-

દેશમાં કુલ ૧૬ વર્ષ નોકરીમાં ગાળવાં પડે છે. થોડેસ્વાર પલટણોમાં આવા બે વિભાગ ન હોવાથી તેમને આ રિવાજ લાગુ પડતો નથી, અને તેમનામાંથી હુકડીઓ ચુંટી કાઢીને મોકલવામાં આવે છે, જેને ૧૪ વર્ષની પરદેશી નોકરીની મુદત છે. લડાઈ કરતાં સુલેહના વખતમાં ગ્રેટ-બ્રીટનમાં ઘણું ઓછું લશ્કર નીભાવવામાં આવે છે, જ્યારે હિંદમાં લડાઈને વખતે જોઈએ તેથી પણ વધુ લશ્કર સુલેહના વખતમાં નીભાવવામાં આવે છે; કારણ કે હિંદમાં રહેલું બ્રીટીશ લશ્કર કાયમી નહિ હોવાથી વધારાનું ગણાય છે અને લડાઈને વખતે એવા લશ્કરપર જ આધાર રાખવો પડે છે. આ પ્રમાણે હિંદને માથે બ્રીટીશ લશ્કર નકામું લાદવામાં આવેલું છે અને તેમાં પણ નોકરી કરે વિદ્વાયતની જ્યારે તેમના પગાર હિંદી તીબેરીમાંથી ચુકવાય છે !

હિંદમાં આવી બ્રીટીશ થોડેસ્વાર પલટણો

કુલ પાંચ છે. દરેક પલટણમાં ૨૭ ઝોરીસરો અને ૫૭૧ નાના અમલદારો તથા સોલ્જરો હોય છે. બ્રીટીશ પાયદળમાં કુલ ટુકડીઓ (બેટેલી-યન્સ) ૪૫ છે, જેમાં દરેકમાં ૨૮ ઝોરીસરો અને ૮૮૨ નાના અમલદારો તથા સોલ્જરો હોય છે. આ હિસાબે અનુક્રમે ૨૬૯૦ થોડેસ્વાર બ્રીટીશો તેમજ ૪૦૬૫૦ પાયદળ બ્રીટીશો મળી કુલ ૪૩૬૪૦ નું બનેલું બ્રીટીશ લશ્કર હિંદમાં રહે છે.

આ રીતની ટુકડીઓ ૧૯૨૧ સુધી હતી, પરંતુ ૧૯૨૧માં તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. મશીનગન ટુકડી રદ કરવામાં આવી હોવાથી પાયદળોને આઠ મશીનગનો આપવામાં આવી અને તે ચલાવવા માટે હિંદી લડવૈયાઓ ઉમેરી ૪૧ હિંદી અને એક હિંદી અમલદારની ' પ્લેટુન ' બનાવવામાં આવી. દરેક ટુકડીમાં આવી એક પ્લેટુન તે વરસથી દાખલ થઈ છે. જ્યારે

ખીટીશ ટુકડી વિલાયત જાય છે ત્યારે ઉપલી આખી પ્લેટુન બીજી ટુકડીને સોંપી દેવામાં આવે છે.

બાદશાહી તોપખાનામાં હીંદીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમનું કામ શૂર્ધવર, ગનર અને આર્ટીશીસર તરીકે હોય છે. સરહદની ખીટીશ બેટેલીયનમાં તેઓ ગનર્સ અને આર્ટીશીસરનું કામ કરે છે, ત્યારે હીંદી હેવી બેટરીમાં તેઓ માત્ર ગનર્સ તરીકે કામ કરે છે. સુલેહના વખતમાં તોપખાનામાં આટલું બળ રહે છે:—(૧) શાહી ઘોડેસ્વાર તોપખાનું: એક બ્રીગેડ જેમાં હેડક્વાર્ટર્સ, ત્રણ બેટરી, ત્રણ દારૂગોળાના કાલમો, અને એક અનબ્રીગેડેડ બેટરી તેમજ દારૂગોળાનું કાલમ રહે છે. દરેક બેટરીમાં ૬, ૧૩ પાઉન્ડના ગોળાની તોપો રહે છે. (૨) ફીલ્ડ (મોટી અને નાની) બ્રીગેડ: મોટીમાં સાત બ્રીગેડો હોય છે જેમાં

દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ અને ૪ બેટરી હોય છે, તેમજ નાનીમાં ત્રણ બ્રીગેડો અને દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ અને ૪ બેટરી હોય છે. મોટી સાત બ્રીગેડોમાંની ૪ માં ૧૮ શેરીયા ગોળાની ૬ તોપોની બે બેટરી હોય છે અને બીજી બે ૪૧૧ ઇંચમાંની હોવીટઝર તોપો હોય છે. બાકીની ત્રણ બ્રીગેડો પાસેની ત્રણ બેટરી દરેકમાં ૧૮ શેરીયા ગોળાની ૬ તોપો અને એક હોવીટઝર હોય છે. નાની ત્રણ બ્રીગેડોમાંની બે પાસે ત્રણ બેટરીમાં ૧૮ શેરીયા ગોળાની તોપ તથા એક હોવીટઝર હોય છે, બ્યારે એક બ્રીગેડ પાસે બે બેટરીમાં એ પ્રમાણે હોય છે. (૩) ફીલ્ડ (ભરતીખાતું) બ્રીગેડ: આની પાસે પણ ઉપર પ્રમાણેની બેટરીઓ બેવડી સંખ્યામાં રહે છે. (૪) ઇન્ડિઅન પેક બ્રીગેડસ : આ ટુકડીઓ પાસે ૬ બ્રીગેડ, દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ, એક બ્રીટીશ અને ત્રણ હિંદી બેટરી તેમજ

એક અનશ્રીગેડેડ બેટરી અને સેક્શન રહે છે. જેમાંની શ્રીગેડેડ બેટરીઓમાં ૩૫ ઇંચની હોવીટઝરો હોય છે, જ્યારે બાકીનીમાં ૨૫૫ ઇંચની તોપો હોય છે. (૫) દારૂગોળાના કોલમો: તોપખાનાની શ્રીગેડેડને લડાઈમાં ચાલુ દારૂગોળો સંપ્લાય કર્યા કરે તે તે માટે લડી નાંખે એવી બે ટુકડીઓ હોય છે. (૬) મીડીયમ શ્રીગેડેડ: બે હોય છે. જેમાં દરેક પાસે એક ઘોડાથી ખેંચાતી અને બે લાથથી ખેંચાતી બેટરી હોય છે. બે પાસે ૬ ઇંચી ૧ ટનની હોવીટઝર હોય છે અને એક ૬૦ શેરીયા ગોળાની તોપ હોય છે. (૭) લારી શ્રીગેડેડ: હેડકવાર્ટર્સ અને બેટરી સાથે એક મુંબઈ, એક કલકત્તા અને કરાંચીમાં રહે છે. (૮) સરહદપરની શ્રીગેડેડ: એક જે કાહાટમાં રહે છે, જેની ટુકડીઓ લોખાર્ટ, સડેગી, મંડક, રઝની, ડમડીલ વગેરે ઢેકાણે છે.

દેશી લશ્કર

હીંદમાં બ્રીટીશ પલટણો ફેટલી છે, વગેરે લખીકત આપણે જોઈ ગયા. હવે દેશી પલટણોનું ફેટલું બળ છે તે આપણે જોઈએ.

આવી દેશી ઘોડેસ્વાર પલટણો દેશમાં કુલ ૨૧ છે. સુલેહના વખતમાં આવી એક ઘોડેસ્વાર પલટણમાં ૧૪ બ્રીટીશ અમલદારો, ૧૯ હિન્દી અમલદારો અને ૫૧૨ નાના અમલદારો તથા સૈનિકો હોય છે.

દેશી પાયદળ પલટણો કુલ ૩૪ છે. જેમાં ૨૦ મુખ્ય પાયદળ પલટણો, ૩ પાયોનીયર પલટણ, એક સ્વતંત્ર પાયોનીયર બટાલીયન (૪ થી હાઝરા) અને ૧૦ ગુરખા પલટણો છે. મુખ્ય પાયદળ પલટણોમાં કુલ ૧૦૬ બટાલીયનો છે અને આવી દરેક બટાલીયનમાં ૧૨ ગોરા અમલદારો, ૨૦ હિંદી અને ૭૪૨ સૈનિકો; ત્રણ પાયોનીયરમાં ૧૨ બટાલીયનો જેમાંની દરેકમાં

૧૨ ગોરા અમલદારો, ૧૬ હીંદી અને ૭૨૦ સૈનીકો હોય છે. ઝુરખા પલટનમાં કુલ ૨૦ બટાલીયનો છે, જેમાંની દરેકમાં અનુક્રમે ૧૩-૨૦ અને ૯૨૧ માણસો હોય છે. આ પલટ-બ્રાનું બળ લડાઈના વખતમાં ટકાવી રાખવા માટે રીઝર્વ પાલુ રાખવામાં આવે છે.

‘રીઝર્વ’ બે જાતના હોય છે. ‘ઐ’ વર્ગ અને ‘બી’ વર્ગ. ‘ઐ’ વર્ગના રીઝર્વીસ્ટને કુલ ૮ વર્ષ નોકરી ભરવી પડે છે અને ‘બી’વર્ગને કુલ ૧૫ વર્ષ. રીઝર્વમાં નોકરી ફરજિયાત છે. એક માણસને તેમાં દાખલ થયા પછી ૫ વર્ષ લશ્કરમાં અને ૧૫ વર્ષ બંન્નેમાં નોકરી કરવી પડે છે. ‘ઐ’ વર્ગને વરસમાં એક જ મહિનો ફળવણી લેવી પડે છે અને ‘બી’ વર્ગને વર્ષમાં બે વખત. ફળવણી લેતી વખતે રીઝર્વીસ્ટને પુરો પગાર મળે છે. બાકીના મહીનામાં (તે ઘેર બેઠો હોય છે ત્યારે) તેને દર મહિને ‘ઐ’

વર્ગને રૂ. ૭) અને ‘બી’ વર્ગને રૂ. ૪) મળ્યા
 જાય છે. ૧૫ વર્ષની નોકરી પછી રીઝર્વીસ્ટને
 છુટો કરવામાં આવે છે, જે પછી તેને દર
 મહિને રૂ. ૩) પેન્શન મળે છે અથવા તેની
 બદલીમાં રોકડા જોઈતા હોય તો રૂ. ૩૦૦)માં
 તેનો હક્ક રદ કરવામાં આવે છે. એક માણસ
 જે મુદત દરમિયાન નોકરી કરવાને અશક્ત બની
 જાય તો તેને ત્રણથી છ માસનો પગાર તેમજ
 સારી વર્તણૂંક માટેની રકમ બક્ષીશ આપવામાં
 આવે છે.

[નોંધ: દેશમાં રહેલા જે ગરીબ રજપૂત
 બંધુઓને ગાડાં હાંકતાં, ખેતરે ચાકરી કરતાં
 છતાં પુરૂં નથી થતું તેવા અસલી ક્ષત્રીયબંધુઓ
 માટે આ ક્ષત્રીયતાની લાઇન લેવી વધારે સારી
 છે, એવો મારો અધીન મત છે. આ રીઝર્વની
 નોકરીમાં પગાર, મળતર, નિયમો વગેરે શું છે
 તે ઉપર સ્પષ્ટ કરીને જણાવ્યાં છે—સંપાદક.]

આવા રીઝર્વીસ્ટોનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે રહે છે:—

ઘોડેસ્વાર ૨૯૪૩; તોપખાતું ૨૫૨૦; સાપર્સ અને માઇનર્સ ૧૭૧૦; સીગનલકોર ૯૦૧, પાયદળ ૨૪૩૨૦; ગુરખા ૨૦૦૦ પાયોનીયર ૧૨૪૦; સ્વતંત્ર પાયોનીયર ૮૧.

આ ઉપરાંત પાયદળમાં આર્મ્ડકારવાળી રોયલ ટેંકકોરની પણ બે ટુકડી ઉભી કરવામાં આવી છે.

આ લશ્કર ઉપરાંત દવાખાતું, માલ ત્રાવલમ્બળ ખાતું વગેરેમાં પણ સ્થાન મેળવી શકાય છે. એમાં અલગ ૪૦ થી ૫૦ હજાર માણસો કામપર રોકાયલા હશે.

નોકરીની મુદત

ઘોડેસ્વારને કુલ ૭ વર્ષ નોકરી કરવી પડે છે. તોપખાનામાં કુલ ૬ વર્ષ (ભારી કામ કરનારને ૪ અને ૫ વર્ષ), માલખાતામાં ૭ વર્ષ,

પાયદળમાં ૫ વર્ષ અને ત્યારપછી ૧૦ વર્ષ રીઝર્વમાં. જનવરખાતામાં ૪ વર્ષ અને ૬ વર્ષ. રીઝર્વ ખેંડવાળાને ૧૦ વર્ષ; લશ્કરીખાતાના દરજ્જા, મોચી, સુતાર, ક્લાર્ક, શિક્ષકો વગેરે શાન્ત કામ કરનારને ૧૦ વર્ષ. વખત પ્રમાણે આ મુદત વધારવામાં પણ આવે તો વાંધો ન લેવાય.

આ દેશી લશ્કરમાં જુદા જુદા વર્ષોમાં કુલ નીચે પ્રમાણે સૈનિકો હતા, જેમની શરીરસ્થિતિ પણ જણાવેલી છે:—

હિંદનું દેશી લશ્કર

સરેરાસ મરણ માંદા કાયમના		સાલ સંખ્યા માંદા	
૧૯૧૦/૧૪	૧૩૦૨૬૧	૫૭૩	૬૯૯
૧૯૧૫	૧૧૯૯૮૫	૧૦૨૬	૫૪૧૫
૧૯૧૮	૩૪૧૪૫૮	૯૯૫૯	૬૫૩૯
૧૯૧૫/૧૯	૨૦૪૨૯૮	૩૪૩૫	૪૯૨૪

૧૯૨૪ ૧૩૪૭૪૨ ૭૭૨ ૧૭૩૧ ૨૪૩૨

આપણે જોઈ ગયા કે હીંદુનું જે સામાન્ય હીંદી લશ્કર છે, તે ઢેટકું છે અને તેને લગતા શું નિયમો છે. આ સામાન્ય લશ્કર ઉપરાંત (૧) ઓક્રીલીયરી ફોર્સ તેમજ (૨) ટેરીટોરીયલ ફોર્સ નામના બે ખાસ શાખા-લશ્કરો છે, જેમાંના બીજા નંબરમાં દાખલ થઈ શકાય તેવા સંભવો છે.

ઓક્રીલીયરી ફોર્સ:—

આ લશ્કર ખાસ યુરોપીયન ગૃહસ્થોનું સ્વયંસેવક લશ્કર કહીએ તો ચાલે. લડાઈ પછી ખીટનને જણાયું, કે લશ્કરની સંખ્યા ઓછા કરવાથી દિ વળે તેમ નથી ! પ્રજા વિરુદ્ધ પ્રજાના યુદ્ધમાં તો જેનું સંખ્યાબળ વધારે તે ફાવે, તેમ હોવાથી ખીટને યુરોપીયન નાગરિકોમાંથી લશ્કર બનાવવાની નીતિ આદરી અને તેને આ નામે ઓળખવામાં આવે છે.

દરેક દરેક યુરોપીયન મોટે ભાગે આમાં કળવણી પામેલો હોય છે, જેની મુદત ઊંમરના પ્રમાણમાં રાખવામાં આવે છે. તેને સારા પગારો પણ મળે છે.

ઈન્ડીયન ટેરીટોરીયલ ફોર્સ :

હિંદના લશ્કરને હિંદીમય બનાવવા માટેની ચળવળનું એક પગથીયું તે આ લશ્કર ગણાય, એમ સરકાર કહે છે. જે પ્રજા વંશપર-પરાધી લડાયક પ્રજા ન હોય, જેને વારસામાં લડાયક ધંધો ન મળ્યો હોય, છતાં જેને લડાયક થવાના કોડ હોય તેવી પ્રજાના કોડ પુરી તેને સંતોષવા માટે આ લશ્કરની સ્થાપના છે.

(નોંધ: જે કે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાં આપણે લડાયક પ્રજા હતા જ, તે દિવસે વારસામાં આપણને લડાયક ખમીર મળેલું હતું જ. પરંતુ ૪૦૦ વર્ષ સુધી ગરબી ઉતારી વેપારી કબ્જા

હાથમાં ઝાલી રાખવાથી આપણે વંશપરંપરાની લડાયક પ્રજા હોવાનો દાવો ગુમાવી બેઠા છીએ. તે મેળવવા માટેનો એક માર્ગ તે આ લસ્કર. આપણી પોતાની એક ગુજરાતી પલટણ ઉભી કરી આ લસ્કરમાં જોડી શકાય.)

આ લસ્કરને દેશમાં જ નહિ, પરંતુ દેશ બહાર પણ લડવા જવું પડે; તેનાથી ના ન પડાય. લડાઈ દરમ્યાન ‘ઇન્ડિયન ડીફેન્સ ફોર્સ’ માંથી આ શાખા જન્મેલી છે, અને તે ઈંગ્લાંડના જુના લસ્કરી બંધારણમાંથી શોધી કાઢવામાં આવી હતી. આ લસ્કરમાં જે જોડાય તેને આખું વર્ષ નહિ, પરંતુ દર વર્ષે અમુક સુદૃઢ કેળવણી લેવી પડે છે. અમુક વર્ષો સુધી આવી કેળવણી સુલેહના વખતમાં અપાતી જાય એટલે જરૂર પડે નિયમિત લસ્કરની જગ્યા પુરવાને આ લસ્કર લાયક થઈ ઉભું રહે છે.

આમાં મુખ્ય જો વિભાગો છે:—(૧) પ્રાંતિક ટુકડીઓ અને (૨) યુનીવર્સીટી ટુકડીઓ. બીજામાં હીંદની કાલેન્ડેરમાંથી નોંધરો અને વિદ્યાર્થીઓને નોંધવામાં આવે છે. 'આખું' વર્ષ તેમને યુરોપીયન અમલદારો કેળવણી આપે છે. વિદ્યાપીઠ છોડતાંની સાથે લસ્કરી કેળવણીમાંથી પણ તે છૂટવા પામે છે. સામાન્યતઃ એમનો લગાઈને વખતે ઉપયોગ કરવાનો ઈરાદો નથી, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓમાં વ્યક્તિત્વ ખીલવવા માટે જ એ ચળવળ ચલાવાય છે. આમ છતાં જરૂર પડ્યે પ્રાંતિક ટુકડીઓમાં તેમને જોડાવું પડે ખરું.

પ્રાંતિક ટુકડીઓને લગાઈમાં જોડાવું જ પડે છે. સૌથી પહેલી આવી સાત ટુકડીઓ ઉભી થઈ હતી. અત્યારે આવી ૨૦ ટુકડીઓ થઈ છે. (નોંધ: ઈચ્છવા જોગ છે કે ગુજરાતી ટુકડી ઉભી થાય ને એ સંખ્યા ૨૧ પર પહોંચાડે.) જો કે દરેક ટુકડીમાં પુરતી સંખ્યા

નથી, છતાં લોકોનો ઉત્સાહ સારો છે. હાલ તુરંત આમાં પાયદળ અને દવાખાતું જ છે, પરંતુ ખીજ લડાયક ખાતાઓ ઉભાં કરવાની વિચારણા થઈ રહી છે. આમાં જોડાનારને પહેલાં છ વર્ષ (અમુક કેસોમાં ૪ વર્ષ) કેળવણી લેવાની ફરજ પડે છે. જેમાં દર વર્ષ કુલ તેને ૨૮ દહાડા ગાળવા પડે છે.

હિંદીઓ લસ્કરી અમલદારો પણ થઈ શકે છે. જે માટે ઇંગ્લીયન સેંડલર્સ્ટ રથાપવાની હાલમાં ચળવળ ચાલી રહી છે. એનો અર્થ એ છે, કે આજ દિવસ સુધી હિંદી હોદ્દા રાજ્ય તરફથી નીમાયતા અમલદારોને મળતા; ત્યારે નીચેના હોદ્દા વાઘસરાય તરફથી નીમાયતાઓને મળતા. પહેલી જાતના હોદ્દા માટે આજ સુધી હિંદીઓને હક્ક નહોતો, પરંતુ ત્યારપછી વીલાયતની સેંડલર્સ્ટમાં હિંદીઓને અમુક સંખ્યામાં દાખલ કરવામાં આવતા ને તેમની જગ્યાએ જ

રાબ્બ તરફથી નીમણુંક થતી. હવે એ બધું હિન્દમાં જ દાખલ થતું હોવાથી અમલદારોમાં રંગના ભેદો ધીમે ધીમે દુર થતા જાય છે.

લસ્કરી કેળવણી લેવા માટે નીચે પ્રમાણે સરકારી નિશાળો છે:—

(લસ્કરી નોકરી) ૧ સ્ટાફ કોલેજ. કવેટા.

(ઉંચા હોદ્દા માટે) ૨ સીનીયર ઓફીસર્સ સ્કુલ.

બેલગામ

(તોપખાના માટે) ૩ સ્કુલ ઓફ આર્ટીલરી. કાકુલ

(સામાન્ય) ૪ ઇન્ફન્ટ્રીશન સ્કુલ. સાઉગોર

(, ,) ૫ સ્મોલ આર્મ્સ સ્કુલ પાયમારી

(શારીરીક) ૬ સ્કુલ ઓફ પ્રીઝીકલ ટ્રેનીંગ

અંબાલા

(તોપખાનું) ૭ મશીનગન સ્કુલ અલમદનગર

(લસ્કરી) ૮ આર્મી સીગ્નલ સ્કુલ પુના.

(ટેંક ગાડી) ૯ રોયલ ટેંક કોર સ્કુલ અલમદનગર.

(સામાન્ય) ૧૦ આર્મી સ્કુલ ઓફ એલ્યુકેશન.

બેલગામ

(રાંધણ) ૧૧ „ „ „ કુકરી પુના
(પશુરક્ષણ) ૧૨ „ „ „ વેટરનરી અંગ્યાલ
(શિક્ષણ) ૧૩ „ સર્વિસ એસ્ટ. રાવલપીંડી
સૈનિકોના બાલકો માટે હેતુમ અને જલ-
દરમાં નિશાળો છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

લશ્કરમાં દાખલ કેવી રીતે થવાય ?

ધંડીઅન ટેરીટોરીયલ ફોર્સ

(નોંધ: ૧૧-૫ મી મરાઠા લાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી)

બેલગામ તરફથી મળેલા આ કાયદામાં
લશ્કરમાં દાખલ થવા માટે નીચે પ્રમાણે
નિયમો છે. —કર્તા

“ દરેક શહેરીની પહેલી ફરજ એ છે, કે
દેશની સરહદનું પાડોશીઓના હુમલામાંથી
રક્ષણ કરી દેશને સુરક્ષિત રાખવો. બ્રિટીશ
સામ્રાજ્યમાં તેમજ હિંદમાં દેશની સરહદનું
રક્ષણ નાનું, ધંધાદારી વોલન્ટરી લશ્કર કરે

છે, જે ઘણું જ કેળવાયલું અને કુશળ હોય છે. છતાં તે ઘણુંજ નાનું હોય છે અને રક્ષકોની એ પહેલી હાર છે.

જરૂર પડ્યે એ પહેલી હારને બળ આપવા બીજી હાર તૈયાર રાખવા માટે ૧૯૨૦ માં આ કાયદો અમલમાં આવ્યો છે.

[નોંધ: ગુજરાતી યુવકો આ પરથી જાણે, કે આ લશકરમાં કેળવણી લેવા માટે દાખલ થવાથી સરકાર કોઈ પરદેશની લડાઈ પર મોકલી દેશે તેવું નથી. પરંતુ કેળવણી પુરી થયા પછી, એટલે કે છ વર્ષ પછી, સરહદ પર લડાઈ જાગે તે તેમાં પણ ચાલુ લશકર ખપી જાય તે પછી જ જરૂર પડે તો જ આ કેળવણી પામેલા યોદ્ધાઓને બોલાવવામાં આવશે. એટલે કે દેશમાં જ, દેશની સરહદ પર જ વખત આવે તો જુદાં ચઢવાનું છે.

દાખલ કોણ થઈ શકે ?

કોઈ પણ હિંદી જે બ્રિટીશ અથવા દેશી રાજ્યની પ્રજા હોય તે આ લશ્કરમાં જોડાઈ શકે છે. તેની ઉંમર ૧૮ થી ૩૦ વર્ષની અંદર હોવી જોઈએ. લશ્કરમાં કામ કરી આવકા હોય અને ત્રણ વર્ષ નોકરી ભરી હોય તો તેમની ઉંમર પણ ૩૫ વર્ષથી વધુ હોવી ન જોઈએ. આ ઉમેદવારો શરીર તેમજ રીતભાતમાં સારા અને લાયક હોવા જોઈએ.

નોકરીની સુદત:

અરજી મંજૂર થયા પછી ઉમેદવારોને માત્ર છ વર્ષ સુધી ફળવણી લેવી પડે છે. લશ્કરમાં કામ કરી આવેલા હોય તેને ૪ વર્ષ.

દરેક ઉમેદવારને એક પક્ષટાણમાં જોડી દેવામાં આવશે અને તેને દર વર્ષમાં એક વાર વધારેમાં વધારે ૨૮ દિવસ ફળવણી લેવા માટે બોલાવવામાં આવશે, ત્યારે તેમને આવવું પડશે. (પહેલે વર્ષે ૩૦ દિવસ અરજી મંજૂર કરવા

માટે પ્રાથમિક કેળવણીના વધારે ગણવા એટલે ૩૦ તેમજ ૨૮ મળી કુલ ૫૮ દિવસ.) પછી દર વર્ષે માત્ર ૨૮ દિવસ, આમ કુલ છ વર્ષ કેળવણી લેવી પડશે.

નોકરી કરવાની ફરજ

આ પ્રમાણે કેળવાયલો દરેક ઉમેદવાર જે પલટણમાં તેને કેળવણી મળી હોય તે પલટણની સાથે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે નીચે પ્રમાણે નોકરી કરવા બંધાયલો રહેશે:—

અ દેશમાં શહેરી પોલીસને રમખાણ બખેડા વખતે જરૂર પડે ત્યારે મદદ કરવા જ્યારે જ્યારે મીલીટરી ઓફીસર બોલાવે ત્યારે હાજર થવું પડશે.

બ હિંદમાં જ નિયમિત લશ્કરમાં ઉમેરા કરવાની જરૂર પડે ત્યારે વાઈસરોયનો હુકમ બહાર પડતાં હાજર થવું પડશે. પોતાની મરજીથી પોતે કોઈ નિયમિત

લશકરની પલટણમાં કેળવણી લેવા જોડાયો
હોય તો તેમાં નોકરી કરવાની તેને ફરજ પડશે.
વાઇસરોયના ખાસ હુકમ વગર આ કાયદા
નીચે કેળવાયલા કોઇપણ લશકરીને હિંદ જહાર
લશકરી નોકરી કરવા મોકલવામાં આવશે નહિ.

લશકરી વ્યવસ્થા:

આ લશકરનો દરેક કમીશન્ડ ઓફીસર
અને દરેક નોન-કમીશન્ડ ઓફીસર, તેમજ
દરેક ચોક્કો જ્યારે જ્યારે લશકરી નોકરી માટે
ખોલાવવામાં આવે ત્યારે અથવા કોઇ નિયમિત
લશકરમાં જોડાયેલો હોય ત્યારે ૧૯૧૧ ના
લશકરી કાયદા અને તેના પેટા કાયદા પ્રમાણે
ચાલવા માટે બંધાયેલો રહેશે. એટલે કે જે તે
હાજર ન થાય તો તેને પકડીને લશકરી કોર્ટમાં
લશકરી કાયદા પ્રમાણે સજા કરવામાં આવશે.

પગાર ભથ્થાં વગેરે.

દરેક ઉમેદવારને કેળવણી લેતી વખતે તેમજ

નોકરી કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે પગાર ભથ્થાં
વગેરે મળશે:-

જ્ઞાનરરી લેક્ષ્. અને સુમેદાર માસિક

... રૂ. ૧૩૦

„ખીન્ન,, અને જમાદાર રૂ. ૭૫

હવાલદાર ... રૂ. ૨૫

નાયક ... રૂ. ૨૨

લેન્સ નાયક ... રૂ. ૧૮

સિપાઈ ... રૂ. ૧૬

ઉપરાંત ખાવાપીવાનું, રહેવાનું, કપડાં
અને ભથ્થું.

અરજી મંજૂર કરાવવા તેમજ ફળવણી
લેવા તેમજ નોકરી પર હાજર થવા માટે જે
ઉમેદવારને મુસાફરી કરવી પડે તે માટે:- મકત
રેલ્વે ભાડું જવા આવવાનું; સ્ટેશન સુધી રસ્તા
હાય તો ૧૫ માઈલે આના જે; અને મુસાફરી
દરમ્યાન રોજના ચાર આના ભથ્થું.

મુદ્રક : મુદ્રણસ્થાન :

કેશવ હ. શેઠ

ખડાયતા મુદ્રણકલા મન્દિર,

ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

દાક્ષીરભારક ગ્રંથમાળાનાં
પ્રગટ થઈ ચુકેલાં ત્રણ પુસ્તકોને
મળેલા

આવકારના આંકડાઓ :—

બુદ્ધિનું ખજાર :—એ માસમાં ૮૦૦ નકલ ખપી.
૩૦ આગેવાન માસિકોના ફર્સ્ટ ક્લાસ મત મળ્યા.
૧૨ વિદ્વાનો અને અનેક વાચકોનાં અભિનંદનો.
૩ લેખોના ઉતારા થયા.

૮૦૦૦ વાચકો કુલ ૬૪૦૦૦ વાર હસ્યા.

૯ નવી વાતો :—એક માસમાં ૪૦૦ નકલ ખપી.
એક માસમાં ૮ આગેવાન પત્રોના અભિપ્રાયો.
* પહેલી વારની રેડીઓ કંપનીમાં ભજવાઈ ગઈ.

લોહાણા વીરોની વાતો :—૧ માસમાં ૧૦૦૦ ગઈ.
બીજી ૧૦૦૦ નકલના ઓર્ડરથી ૨૭ આવૃત્તિ પ્રેસમાં.
આવકાર આપવા આડ ગામે સલાઓ ભરાઈ.
આગેવાન પત્રોમાં અભિપ્રાયો આવ્યાં.

❖ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક શ્રીયા પાછળ વાંચો ❖

કાશી સ્મારક ગ્રંથમાળાની બે અપૂર્વ યોજના

યોજના ૧

યોજના ૨

જુદી જુદી રીતના
વાર્તાવિત્તોદ, હાસ્ય, કાવ્ય,
નાટ્ય, જ્ઞાન વિગેરેનાં
૩૭૫ રૂપીઆની કીંમતનાં

૨૦ કીમતી પુસ્તકો

કુલ રૂ. ૧૬)માં

પહેલે વર્ષે રૂ. ૬)

ત્રણ પુસ્તકો બહાર પડી ગયાં

૧ બુદ્ધિનું બજાર ૧-૨-૨૮

૨ નવ નવી વાતો ૧-૫-૨૮

૩ લો. વિ વાતો ૧૦-૫-૨૮

ત્રણ પુસ્તકોનાં

કુલ પાનાં ૩૫૦

કુલ કીંમત રૂ. ૪)

વધુ વિગત સુટે ૧ આનાની

ટીકીટ ખીડી યોજના મંગાવો

કુલ રૂ. ૧૦ ની કીંમત

૨૫ નાની લીલી

જાન પોથીઓ

રૂ. ૫)માં.

૧લી પોથી બહાર પડી

લિંદી હસ્કગ્નો છતિ

બીજી ચાર ઉપાય

પ્રગટ થશે તા. ૧-૬-

હુટક કીમત

પાંચ આના

વધુ વિગત માટે

એક આનાની ટીકી.

ખીડી યોજના મંગાવો

વ્યવસ્થાપક : કાશી સ્મારક ગ્રંથમાળા

જન્મશાળાની બીલડીંગ, ખેતવાડી મેદનરોડ, મુંબઈ

